

Умінський С. А. Система освіти в навчальних закладах для дітей чеського походження на правобережній Україні // Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Спецвипуск. – Вінниця-Київ, 2015. – С. 99-104.

УДК 37(09)(477.4:437.1)

С. А. Умінський,
здобувач,
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

СИСТЕМА ОСВІТИ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ДЛЯ ДІТЕЙ ЧЕСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ

В статье подан терминологический аппарат касательно вопроса системы образования в учебных заведениях для детей чешского происхождения на Правобережной Украине, деталлизированы понятия «дети чешского происхождения», «учебные заведения для детей чешского происхождения», «Правобережная Украина», «система образования».

Ключевые слова: *дети чешского происхождения, учебные заведения для детей чешского происхождения, Правобережная Украина, система образования.*

The article presents the terminology regarding the issue of education in schools for children of Czech origin on the right Bank Ukraine, specification of the concept of «children of Czech origin», «educational institutions for children of Czech origin», «right-Bank Ukraine», «the education system».

Keywords: *children of Czech origin, educational institutions for children of Czech origin, right-Bank Ukraine, the system of education.*

Необхідність вивчення проблеми становлення і розвитку навчальних закладів для дітей чеського походження зумовлена суперечностями: між сучасною інтенсивною розробкою історичних і економічних питань чеської еміграції на Правобережну Україну вказаного періоду та мінімальною дослідженістю історико-педагогічних проблем зазначеної еміграції; між потребою врахування історико-педагогічного досвіду щодо змісту організаційно-методичного забезпечення в діяльності сучасних навчальних закладів чеських національних меншин і недостатнім вивченням даної проблеми.

Метою поданої роботи є означення понятійного апарату досліджуваної проблеми.

Відзначимо, що стан дослідженості проблеми нами поділено на 3 етапи із хронологічними межами: 1) др. пол. XIX – 30-ті рр. XX ст., коли формувався чеський освітній простір (І.В. Афанасьєв, П.М. Батюшков, О.Н. Воронін, В.К. Гульдман, О.Н. Забелін, П.В. Каменський, С.М. Каретніков, М.В. Каржанський (Качанов), О.С. Клаус, М.П. Коробка,

Є.М. Крижановський, О.М. Лазаревський); 2) 40-ві – середина 80-х рр. ХХ ст., коли питанню етнонаціональних шкіл увага практично не приділялася (Л.С. Кішкін, Ж.М. Ковба, І.Ч. Левкович, Г.І. Марахов, В.І. Наулко, К.О. Пушкаревич, Р.І. Родін, Ф. Кутнар); 3) др. пол. 80-х рр. ХХ – поч.ХХІст., коли кількість відповідних наукових праць зростає, оскільки доступними стають нові джерела, а гострота етнонаціонального фактора проблеми потребувала теоретичного осмислення (М.Т. Андрійчук, М.В. Бармак, О.Б. Бистрицька, Л.А. Блашкевич, Н.М. Бовсунівська, Г.В. Бондаренко, М. Борисов, С.Б. Бричок, К.К. Васильєв, В.С. Ваховський, О.В. Воловик, І.М. Гонак).

У поданій роботі ми означимо та висвітлимо ті поняття, котрі будуть більш детально розкриватися в ході дисертації, а саме: «діти чеського походження», «навчальні заклади для дітей чеського походження» (з поданням усіх типів існуючих на той час навчальних закладів для дітей чеського походження та навчальних закладів для дорослих і, зокрема вчителів чеського походження, з огляду на надання ними відповідних знань дітям чеського походження), «Правобережна Україна» та «система освіти».

Згідно прийнятих норм, походження людини підтверджується національністю одного з батьків, дідуся чи бабусі, прадідуся та прабабусі. Тому вважатимемо, що **«діти чеського походження»** – особи віком від трьох до вісімнадцяти років, які приїхали з Чехії на Правобережну Україну разом із батьками-чехами чи були народжені в Україні та мали хоча б одного з батьків чехів.

Для розкриття поняття «діти чеського походження» нами було дібрано з архівних і наукових джерел статистичні дані стосовно дітей чеського походження протягом досліджуваних у дисертації історичних періодів.

Статистичні дані щодо дітей чеського походження впродовж історичного періоду Російської імперії (1867–березень 1917 рр.) такі [1, с. 263; 2, с. 7] (див. табл. 1.1, 1.2, 1.3):

Таблиця 1.1

Загальна кількість дітей чеського походження визначеного віку на Правобережній Україні за історичного періоду Російської імперії

<i>Рік</i>	<i>Загальна кількість дітей чеського походження визначеного віку</i>
<i>1886 р.</i>	5572 (згідно досліджень П.М. Батюшкова та Є.М. Крижановського)
<i>1897 р.</i>	8188 (згідно даних першого загального урядового перепису населення)
<i>1910 р.</i>	8108 (згідно відомостей «Пам'ятної книжки Волинської губернії на 1910 р.»)

Таблиця 1.2

Кількість дітей чеського походження, котрі перебували в навчальних закладах для дітей чеського походження на Правобережній Україні за історичного періоду Російської імперії

<i>Рік</i>	<i>Кількість дітей чеського походження, котрі перебували в навчальних закладах для дітей чеського походження</i>
1880 р.	703
1890 р.	1057

Таблиця 1.3

Розподіл чехів за повітами та містами Волинської губернії станом на 1910 р.

Місто, повіт	Чоловіки	Жінки
Губернське місто Житомир	143	139
Житомирський повіт	1655	1705
Повітове місто Володимир-Волинський	16	12
Володимир-Волинський повіт	1354	1400
Повітове місто Дубно	264	341
Дубенський повіт	5096	5135
Місто Здолбуново	1065	1054
Повітове місто Ізяслав	2	5
Ізяславський повіт	21	30
Повітове місто Ковель	23	38
Ковельський повіт	0	0
Повітове місто Кременець	70	83
Кременецький повіт	314	273
Повітове місто Луцьк	13	22
Луцький повіт	783	804
Повітове місто Новоград-Волинський	22	30
Новоград-Волинський повіт	356	373
Повітове місто Овруч	0	0
Овруцький повіт	247	261
Повітове місто Острог	15	17
Острозький повіт	0	0
Повітове місто Рівне	109	88
Рівненський повіт	2068	1947
Повітове місто Старокостянтинів	0	0
Старокостянтинівський повіт	4	4
Усього в містах	1742	1829
Усього в повітах	11 898	11 932
Усього в губернії		

Усього в губернії обох статей чехів	27 401
Усього в губернії обох статей усіх мешканців	3 815 678

Статистичні дані стосовно дітей чеського походження за історичного періоду Польської Республіки (квітень 1920-1939 рр.) були такими: станом на 1934 р. у тринадцяти державних і приватних чеських школах навчалося 564 дитини [3, с. 86-87; 4, с. 154].

Статистичні дані стосовно кількості дітей чеського походження в історичний період УСРР (червень 1919-1938 рр.) були такими (див. табл. 1.4):

Таблиця 1.4

Загальна кількість дітей чеського походження визначеного віку та кількість дітей чеського походження, котрі перебували в навчальних закладах для дітей чеського походження на Правобережній Україні за історичного періоду УСРР

<i>Рік</i>	<i>Загальна кількість дітей</i>
<i>1924 р.</i>	456 дітей чеського походження навчалися у трудових чеських школах
<i>1927 р.</i>	2745 дітей чеського походження (згідно даних загального перепису населення)
<i>1934 р.</i>	689 дітей чеського походження навчалися в особливих чеських школах
<i>1938 р.</i>	246 дітей чеського походження навчалися в особливих чеських школах

У дисертаційному дослідженні ми означаємо «*навчальні заклади для дітей чеського походження*» як загальноосвітні установи з комплектацією більш ніж половини учнівського складу дітьми чеського походження.

Для з'ясування специфіки та кількості навчальних закладів для дітей чеського походження протягом досліджуваних у дисертації історичних періодів нами було дібрано з архівних і наукових джерел відповідні відомості.

Статистичні дані щодо кількості навчальних закладів для дітей чеського походження та дітей чеського походження впродовж історичного періоду Російської імперії (1867 – березень 1917 рр.) були такими (див. табл. 1.5):

Таблиця 1.5

Кількість навчальних закладів для дітей чеського походження на Правобережній Україні за історичного періоду Російської імперії

<i>Рік</i>	<i>Кількість навчальних закладів для дітей чеського походження</i>
<i>1880 р.</i>	18
<i>1890 р.</i>	25

Станом на 1880 р. навчальні заклади для дітей чеського походження проаналізуємо за нижченаведеними параметрами:

Таблиця 1.6

Список навчальних закладів для дітей чеського походження станом на 1880 р.

№		Кількість дітей			Походження вчителя	Підданство вчителя	Стан викладання російської мови
		Хл.	Дівч.	Разом			
1.	Володимир-Волинський повіт: Новосілки	26 26	4 4	30 30	Чеське	Російське	Викладається
1.	Дубенський повіт: Будераж	246	200	446		Австрійське	Ні
2.	Волковий	18	5	23	Чеське	Російське	Викладається
3.	Кнерути	40	30	70	Чеське	Російське	Ні
4.	Малин	0	7	7	Чеське	Російське	Ні
5.	Мирогощ	30	18	48	Чеське	Російське	Викладається
6.	Підгайці	33	32	65	Німецьке	Російське	Викладається
7.	Семидуби	14	4	18	Чеське	Російське	Ні
8.	Страклів	30	20	50	Чеське	Російське	Викладається
9.	Ульбарів	29	40	69	Чеське	Австрійське	Ні
10.	Червона Гірка	25 27	27 17	52 44	Чеське Чеське	Російське	Викладається
1.	Луцький повіт: Боратин	40 10	45 12	85 22	Чеське	Російське	Викладається
2.	Губин	13	12	25	Чеське	Російське	Ні
3.	Княгинин	17	21	38	Чеське	Російське	Викладається
1.	Острозький повіт: Антонівка	53	24	77			Ні
2.	Гулеч-Урвени	19 34	10 14	29 48	Чеське Чеське	Російське Російське	Викладається
1.	Рівненський повіт: Квасилів	28 28	37 31	65 59	Чеське Чеське	Російське Російське	Викладається
2.	Шпаків	0	6	6	Чеське	Російське	Ні
Усього 18 навчальних		393	310	703			

закладів для дітей чеського походження			
--	--	--	--

Як бачимо з табл. 1.6, найбільше навчальних закладів для дітей чеського походження функціонувало в Дубенському повіті, найменше – у Володимир-Волинському; найбільше дітей навчалось в Будеражському двокласному чесько-російському училищі, найменше – у Шпаківському двокласному чесько-російському училищі, в середньому в навчальному закладі для дітей чеського походження навчалось 39 дітей (22 хлопчики та 17 дівчаток); учителем працював найчастіше чех російського підданства; російська мова викладалась в половині навчальних закладів.

У Київському генерал-губернаторстві один навчальний заклад для дітей чеського походження існував для 400 чехів; закладів для дітей українського походження було значно менше.

Статистичні дані щодо навчальних закладів для дітей чеського походження протягом історичного періоду УНР, Гетьманату та Директорії (березень 1917 – червень 1919 рр.) були такими: у зв'язку з повоєнним часом (після завершення Першої Світової війни) кількість навчальних закладів для дітей чеського походження була невеликою, однак постійно зростала. Так упродовж березня 1917 – червня 1919 рр. у Волинській губернії було засновано десять початкових шкіл, у Київській і Подільській – чотири. Також було відкрито мережу чеських класів на базі українських шкіл.

Дані щодо навчальних закладів для дітей чеського походження за історичного періоду Польської Республіки (квітень 1920-1939 рр.) такі [3, с. 86-87] (див. табл. 1.7, 1.8):

Таблиця 1.7

Кількість державних навчальних закладів для дітей чеського походження на Правобережній Україні за історичного періоду Польської Республіки

<i>Рік</i>	<i>Кількість державних навчальних закладів для дітей чеського походження</i>
1924 р.	33 державні чеські школи
1929 р.	30 державних чеських шкіл
1930 р.	7 державних чеських шкіл
1937 р.	5 державних чеських шкіл

Таблиця 1.8

Кількість приватних навчальних закладів для дітей чеського походження на Правобережній Україні за історичного періоду Польської Республіки

<i>Рік</i>	<i>Кількість приватних навчальних закладів для дітей чеського походження</i>					
	<i>Повіти західної частини території Правобережної України у складі Польської Республіки</i>					
	Горохівс ьк.	Дубенськ ий	Здолбунівс ьк.	Ковельськ ий	Луцьк ий	Рівненськ ий
<i>1929 р.</i>	0	0	0	0	2ЧМ	0
<i>1930 р.</i>	0	4ЧМ	2ЧМ	0	2ЧМ	3ЧМ
<i>1937 р.</i>	0	4ЧМ	2ЧМ+1ЧС Т	1ЧМ	2ЧМ	3ЧМ

Примітка. ЧМ– «Чеська матиця шкільна»; ЧСТ–Чесько-слов'янське товариство «Бесіда».

Для розкриття поняття «Правобережна Україна» нами також було дібрано з архівних і наукових джерел дані щодо територіальної належності Правобережної України протягом досліджуваних у дисертації історичних періодів.

З'ясовано, що з метою уніфікації системи управління на українських землях у складі Російської імперії наприкінці XVIII ст. поширено загальноросійський адміністративний устрій. Територію України було поділено на губернії та повіти. Зокрема, в 1796 р. на Лівобережній Україні утворено Малоросійську губернію, натомість на Слобожанщині–Слобідсько-Українську. Тоді ж на Правобережній Україні (через три роки після входження до Російської імперії) утворено три губернії: Київську, Волинську та Подільську, кожна з яких поділялася на 12 повітів.

У 1832 р. у зв'язку з польським повстанням 1830–1831 рр. уряд Російської імперії запровадив на Правобережній Україні Київське генерал-губернаторство, куди й увійшли Київська, Волинська та Подільська губернії.

Статистичні дані щодо навчальних закладів для дітей чеського походження в історичний період УСРР (червень 1919–1938 рр.) наступні (див. табл. 1.9):

Таблиця 1.9

**Кількість навчальних закладів для дітей чеського походження на
Правобережній Україні за історичного періоду УСРР**

Рік	Кількість навчальних закладів для дітей чеського походження			
	Губернії			
	Волинська	Київська	Подільська	
1927 р.	Високівська Вільшанська Головенська Гутська Дєдово Гірська Івановицька 7-річна Крошенська Крушенечська Кужель-Славська Марківська Мар'ятинська Межиліська Околківська Селенщинська Соколівська трудові чеські школи	Бобрівська Болечська Вишеградська Волечська Волянщинська Горошківська Збруєвська Зубівська Київська Малинівська Писарівська Пухівська Стримигородська Юрівська трудові чеські школи	4 трудові чеські школи	
Рік	Області			
	Вінницька	Житомирська	Київська	Рівненська
1934 р.	7 особливих чеських шкіл	7-річна Крошенська особлива чеська школа	Київська Зубівська Копилівська Малинівська особливі чеські школи	7-річна Миколаївська особлива чеська школа
1938 р.	Не залишилося чеських шкіл узагалі	7-річна Крошенська особлива чеська школа	Київська Зубівська Малинівська особливі чеські школи	7-річна Миколаївська особлива чеська школа

Київська губернія включала Бердичівський, Васильківський, Звенигородський, Канівський, Київський, Липовецький, Радомисльський, Сквирський, Таращанський, Уманський, Черкаський, Чигиринський повіти та м. Київ.

До Волинської губернії входили Володимир-Волинський, Дубенський, Житомирський, Ізяславський, Ковельський, Кременецький, Луцький, Новоград-Волинський, Овруцький, Острозький, Рівненський, Старокостянтинівський повіти та м. Житомир.

Подільську губернію складали Балтський, Брацлавський, Вінницький, Гайсинський, Кам'янецький, Летичівський, Літинський, Могилівський, Новоушицький, Ольгопільський, Проскурівський, Ямпільський повіти та м. Кам'янець-Подільський.

Отже, в поданій нами статті охарактеризовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження, в якому співставлено наукові розвідки щодо становлення і розвитку навчальних закладів для дітей чеського походження. Встановлено, що «діти чеського походження» –це особи віком від 3-х до 18-ти років, які приїхали з Чехії на Правобережну Україну разом із батьками-чехами чи були народжені в Україні та мали хоча б одного з батьків чехів.

Обґрунтовано, що «навчальні заклади для дітей чеського походження» – це загальноосвітні установи з комплектацією більш ніж половини учнівського складу дітьми чеського походження.

Унаслідок аналізу архівних і наукових джерел отримано історичні дані щодо територіальних кордонів та підконтрольності території Правобережної України протягом досліджуваних у дисертації історичних періодів. Зокрема, встановлено, що у період 1850–1917 рр. Правобережна Україна включала 3 губернії: Київську, Волинську та Подільську. Щодо історичного періоду УНР, Гетьманату та Директорії (березень1917–червень1919 рр.), то територію Правобережної України в цей історичний період ми розглядали за зразком історичного періоду Російської імперії, оскільки влада і кордони України швидко змінювалися.

Станом на 1921 р. назви губерній залишалися попередніми, проте виник частково інший повітовий поділ. До того ж, територіальні втрати на користь Польської Республіки частково чи повністю торкнулися нинішніх меж Волинської, Рівненської та Тернопільської областей.

Література:

1. Батюшков П.Н. Подолия: историческое описание / П.Н. Батюшков.– СПб.: Типография Товарищества «Общественная польза», 1891.–364 с., 1 хромолитография, 2 фототипии, 46 гравюр, 2 карты.
2. Белгородский А.В. Порабощенное славянство: в Австро-Венгрии и Германии / А.В. Белгородский.–Петроград: Печ. Н.П. Карбасникова, 1915.–140 с.
3. Кобернік А.П. Z dějin volyňských Čechů / А.П. Кобернік// Чехи на Волині: історія і сучасність: статті/ [відп. ред.: М.Ю. Костриця, В.І. Тимошенко].–Житомир-Малин: Волинь, 2001.–Т.24.–С. 84-87.–(Серія «Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині»).
4. Шульга С.А. Чеська община на Волині у 20–30-тірр.ХХст.: дис.... кандидата іст. наук: 07.00.02/ ШульгаСвітланаАнатоліївна. – Луцьк, 1998. – 193 с.